

„Noc listopadowa” – w reż. Andrzeja Wajdy [1978] w Teatrze Telewizji – o filmowej rejestracji spektaklu teatralnego.

Scenariusz lekcji do wykorzystania na lekcjach języka polskiego w szkołach ponadpodstawowych
[zakres rozszerzony].

Opracowała: Anna Równy

Przedmiot: język polski

Czas trwania zajęć: 90 minut

Cele lekcji:

Uczeń:

- poznaje cechy i sposoby adaptacji tekstu literackiego;
- zapoznaje się w misją i dokonania Teatru Telewizji w Polsce;
- poznaje dokonania twórcze Andrzeja Wajdy;
- wyszukuje, nazywa i utrwała środki wyrazu charakterystyczne dla filmu i teatru.

Metody i formy pracy:

- pogadanka,
- praca z tekstem, w tym z tekstem naukowym,
- „burza mózgów”,
- praca w parach,
- praca w grupach
- praca indywidualna.

Materiały pomocnicze:

- karty pracy,
- dostęp do Internetu.

Przed lekcją:

Temat należy przeprowadzić po omówieniu „Nocy listopadowej” Stanisława Wyspiańskiego. Spektakl Teatru Telewizji w reż. Andrzeja Wajdy można obejrzeć na platformie VOD TVP pod adresem: <https://vod.tvp.pl/video/noc-listopadowa.noc-listopadowa.47370339>

Zdecyduj, czy spektakl obejrzyjecie wspólnie z uczniami w szkole, czy będą oglądać go przed przeprowadzaną lekcją, mając dostęp do legalnego i otwartego źródła z zapisem przedstawienia (108 min).

Przebieg lekcji:

1. Rozpocznij od rozmowy z uczniami, czy obejrzana adaptacja teatralna na podstawie dramatu Stanisława Wyspiańskiego „Noc listopadowa” ułatwiła im, czy zaburzyła odbiór przeczytanego wcześniej tekstu literackiego. Pozwól na swobodne wypowiedzi.
2. Poproś uczniów, żeby wykorzystali własne smartfony i wyszukali w Internecie informacje o Andrzeju Wajdzie, w których zwrócą uwagę na związki reżysera z teatrem. Po 5 minutach poproś ochotników o przedstawienie najważniejszych faktów. Zwróć uwagę uczniów, że działalność teatralna Andrzeja Wajdy jest nie tylko zauważalna w jego pracy twórczej, ale i doceniana. Powiedz, że zanim wiosną 1978 roku przygotowano wersję telewizyjną spektaklu „Noc listopadowa”, przedstawienie w reż. Andrzeja Wajdy miało premierę 1 stycznia 1974 roku w Starym Teatrze w Krakowie. Spektakl utrzymał się w repertuarze ponad 10 lat. W roku premiery reżyser otrzymał za tę adaptację teatralną Nagrodę Państwową I stopnia.

3. Rozdaj uczniom **Kartę pracy nr 1** i poproś, żeby przeczytali tekst i odpowiedzieli na zamieszczone pytania. Uczniowie pracują w parach, tak, jak siedzą w ławkach. Po upływie ok. 10 minut wybrani uczniowie odczytują wyniki prac. Podsumuj ich wypowiedzi, zwracając uwagę na to, że omawiany dziś spektakl na podstawie „Nocy listopadowej” jest jednym z wielu przykładów realizacji adaptacji teatralnych wyreżyserowanych przez Andrzeja Wajdę (możesz w celu rozszerzenia tego wątku wykorzystać informacje na temat działalności teatralnej Andrzeja Wajdy ze strony <https://ckf.waw.pl/o-patronie>).
4. Podaj temat lekcji i zapowiedz, że będziecie zajmować się zagadnieniami związanymi ze specyfiką adaptacji dzieł teatralnych w Teatrze Telewizji, w odwołaniu do „Nocy listopadowej” w reż. Andrzeja Wajdy.
5. Podziel uczniów na trzy grupy, prosząc o odliczanie kolejno do trzech. Zapowiedz, że uczniowie dokonując analizy spektaklu „Noc listopadowa”, zajmą się poniższymi elementami:

Grupa I – Miejsce akcji, scenografia, dekoracje, rekwizyty.

Grupa II – Bohaterowie, wygląd aktorów, charakteryzacja, kostiumy.

Grupa III – Muzyka, partie śpiewane, stylizacja na operę.

Po przyporządkowaniu do grup tematycznych uczniowie pracują w zespołach, przygotowując argumenty do rozwinięcia podanych zagadnień. Mogą podzielić się na 3-4 podgrupy zajmujące się danym elementem. Czas pracy 15 minut. Po upływie wyznaczonego czasu uczniowie przedstawiają wyniki wypracowane w grupach. Uwaga: gdyby zadanie okazało się zbyt trudne dla danej klasy, pomóż uczniom, tworząc na bieżąco pytania pomocnicze i naprowadzając ich na rozwiązania. Zainspiruj się poniższymi wskazówkami.

Przykładowe odpowiedzi (materiał dla nauczyciela):

Ad. 1. Np.: przebieg zdarzeń i wierny sposób odtworzenia konfliktu z tekstu Stanisława Wyspiańskiego; miejsce akcji zgodne z pierwowzorem literackim; zdjęcia w prawdziwych plenerach z dramatu: wnętrza i park w Łazienkach, Belweder, Stare Miasto w Warszawie; kamera eksponuje to, co w danej chwili jest najważniejsze wg inscenizatora/reżysera.

Ad. 2. Np.: przywołanie postaci pochodzących z dramatu; bohaterowie mówią wierszem; aktorzy grają w specyficznym, przesadnym sposobie, typowym dla gry scenicznej; aktorzy ubrani są w stroje z epoki; fryzury i makijaż postaci mitologicznych odwołują nas do konwencji opery.

Ad. 3. Np.: partie wokalne solowe i chóralne, które zastępują kwestie dialogowe zawarte w dramacie Wyspiańskiego; ruch sceniczny aktorów w rytm muzyki – scena w Szkole Podchorążych; operowa stylizacja podkreślająca wymowę tekstu Wyspiańskiego. Wnioski z powyższego ćwiczenia pomogą uczniom dojść do podsumowania tej części lekcji, np.: Adaptacja teatralna „Nocy listopadowej” w reż. Andrzeja Wajdy nie wychodzi poza tradycyjne odczytanie dramatu. Pomimo wierności tekstowi literackiemu, środki wyrazu charakterystyczne dla sztuki filmowej (Teatr Telewizji) wnoszą dodatkowe walory w odbiorze tekstu Wyspiańskiego. Jak napisał Piotr Witek, historyk, profesor UMCS: „Historia wybuchu powstania listopadowego została przedstawiona przez Andrzeja Wajdę w bardzo atrakcyjnej formie, łączącej w sobie stylizację teatru telewizji, filmu i opery”.

6. Rozdaj uczniom Kartę pracy nr 2. Poproś aby przeczytali tekst i samodzielnie odpowiedzi na pytania (10–15 minut). Po upływie wyznaczonego czasu poproś ochotników o zaprezentowanie efektów pracy.
7. Podsumuj lekcję, zadając pytanie („burza mózgów”):
Jaki efekt artystyczny osiągnięto dzięki telewizyjnej rejestracji spektaklu teatralnego „Noc listopadowa”?
Pozwól uczniom na samodzielne wypowiedzi, które będą zapisywane na tablicy. Zasugeruj, żeby wykorzystali również informacje z przeczytanego samodzielnie tekstu Piotra Witka.
Proponowana notatka do zeszytu uczniów:
Teatr filmowany podkreśla umowność i sztuczność.
Ekspozuje twarz aktorów i ich grę.
Umożliwia przechodzenie z przestrzeni do przestrzeni.
Kamera jest nie tylko okiem, ale i uchem.
Widz może powrócić do obejrzanej sceny, dokonać ponownej analizy i interpretacji (zapis video).
W warstwie dźwiękowej dialogi dominują nad muzyką i efektami akustycznymi.
Możliwości techniczne montażu decydują o dynamice bądź zwolnieniu tempa akcji oraz budują napięcie.
Kamera ekspozuje to, co w danej chwili jest najważniejsze wg inscenizatora/reżysera.

Praca domowa:

Czy, Twoim zdaniem, powstanie listopadowe odchodzi w zapomnienie?
Odpowiedz, konstruując wypowiedź o charakterze argumentacyjnym.

Dlaczego pracuję w teatrze?

1. Po pierwsze - w teatrze z zasady spotykam się z tekstem, który przetrwawszy swój czas, stał się nieśmiertelny. Staram się wszystkimi sposobami zrozumieć, co mówi do mnie Szekspir, Czechow czy Strindberg. Nie przerabiam ich tekstów, nie „ulepszam” scen, nie zmieniam dialogów, nie adaptuję. Tygodniami czytam z aktorami tekst z wiarą, że znajdę odpowiedź. Ta praca czyni mnie lepszym, uważniejszym a też ambitniejszym, ponieważ wiem, że już przede mną robili to inni również z nadzieją odkrycia tajemnicy, że jestem tylko jednym z wielu. (...) Reżyser w teatrze musi iść za tekstem, a wszystkie odkrycia wynikają tylko z głębszego zrozumienia tego, co napisał autor... To właśnie określa rolę reżysera, która w kinie jest z konieczności przesadzona.
2. W teatrze spotykam się oko w oko z aktorem. Wytrzymać to spojrzenie. Odpowiedzieć na każde pytanie, które mi stawia (czasem również odpowiedzieć: Nie wiem). Nie mogę bowiem skryć się za kamerą, jak robię to nieraz - realizując film, albo odesłać go do innych, których tylu kręci się w czasie zdjęć na planie. Aktor w teatrze ma świadomość, że tylko i wyłącznie on, wychodząc na scenę, bierze na siebie klęskę przedstawienia. To daje mu poczucie własnej wartości, podczas kiedy wielu aktorów, zwłaszcza rzadko grających w filmie, czuje się tylko śrubką w ogromnej maszynie kina. Próby analityczne, ćwiczenia, próby na scenie, niekończące się rozmowy w teatrze i poza nim zbliżają mnie do aktorów, pozwalają poznać ich lepiej, odkryć coś więcej, niż mogę dostrzec w pobieżnym z konieczności kontakcie z nimi w czasie realizacji filmu, kiedy, zagoniony, nie mam nawet czasu przejść z nimi na „ty”. Poprzez stół, który jedynie odgradza mnie od aktorów, patrzę im w oczy - bo wiem, że nie ukryję mojej niewiedzy. W kinie z zasady grają aktorzy, którzy dobrze umieją radzić sobie sami, szybko proponują reżyserowi różne rozwiązania, są elastyczni i zdecydowani równocześnie. (...)
3. Trzecią nauką, którą staram się wyciągnąć z teatru, jest sprzeczność, jaką dostrzegam pomiędzy „naturalnością” kina, które imituje rzeczywistość, a „sztucznością” teatru. Teatr w o wiele większym stopniu wymaga od reżysera poczucia formy, umiejętności stopienia wszystkiego, co dzieje się na scenie, w konsekwentną stylistycznie całość. (...)
4. To, i wiele podobnych doświadczeń wyniesionych z teatru, uczy mnie rozróżniania tego, co tylko naturalne, od tego, co prawdziwe. Teatr jest sztuką formy. Imitacja życia, którą żyje kino, jest mu głęboko wstrętne. Miejscem teatru jest scena i widownia. Aktor i widz są dwoma nieodzownymi elementami jego istnienia. A zatem miejsce reżysera jest skromne - dopomóc aktorom, dodając im otuchy i być dla nich pierwszym widzom na pustej sali w czasie prób. Zrobić tak, ażeby nie przeszkadzali sobie wzajemnie, wydobyć akcenty, które pozwalają zrozumieć akcję i treść utworu. Mało i dużo, w zależności od sposobu potraktowania tego zadania.
5. Często pytają mnie, dlaczego zajmuję się teatrem, którego dzieła znikają z czasem i tak łatwo są zapomniane, skoro mam możliwość realizowania filmów, które zostają na zawsze i trwają, mając szansę wzruszenia i bawienia przyszłych pokoleń? Otóż właśnie ta nietrwałość i ulotność prawdziwie i głęboko wiąże mnie z teatrem, ponieważ nie tylko potrzeba nieśmiertelności i chęć przetrwania jest naturalną potrzebą człowieka, ale świadomość nicości i śmierci pociąga nas również, a nawet z wiekiem coraz bardziej.

Ćwiczenie 1

1. Wymień trzy powody, dla których Andrzej Wajda ceni pracę w teatrze (akapity 1-3).
2. Jakie charakterystyczne i nie do zastąpienia cechy teatru wymienia reżyser? (akapit 4.)
3. Dlaczego Andrzej Wajda tak często w swojej karierze wracał do teatru, pomimo możliwości realizacji produkcji filmowych? (akapit 5.)

Historyczny „filmowy teatr telewizji”

Spektakl jest koherentną, linearną, dynamiczną narracją z początkiem, rozwinięciem i zakończeniem. Filmowe widowisko teatru telewizji przedstawia wydarzenia i perypetie bohaterów w porządku chronologicznym. (...)

W ramach tego modelu dominuje estetyka realizmu filmowego polegająca na maskowaniu „efektu pozorowanej sceniczności” na rzecz ekranowego „efektu rzeczywistości” historycznego świata przedstawionego. Akcja spektaklu rozgrywa się w plenerach oraz tzw. naturalnych wnętrzach, które mniej lub bardziej przypominają miejsca historyczne. Rekwizyty, kostiumy i charakteryzacja postaci historycznych również mają podkreślić historyczny realizm oraz naturalizm zarówno bohaterów, jak i całego świata przedstawionego. Podobnie gra aktorska bardziej przypomina grę filmową niż teatralną, choć bywa i tak, że przy zachowaniu filmowej estetyki spektaklu telewizyjnego gra aktorów, pozostając w dużym stopniu teatralna, staje się oznaką „efektu pozorowanej sceniczności” widowiska. (...)

Narrację historycznego widowiska teatru telewizji znamionuje formalna przezroczystość. Składają się na nią filmowe środki wyrazu w postaci: dynamicznego użycia i niejawności kamery; uprzywilejowanego punktu widzenia kamery; miękkiego, umotywowanego psychologicznie montażu czasowego i przestrzennego; narratywizacji przestrzeni; realizmu zdjęć, wykorzystania dokumentalnych materiałów filmowych lub stylizowanych na dokumentalne; realizmu struktury narracji i świata przedstawionego; prawdopodobieństwa prezentowanych zdarzeń; rozdziału zobiektywizowanych i subiektywnych, tj. utożsamiających się z punktami widzenia postaci, punktów widzenia kamery. (...)

Czasem bywa też tak, że w filmowym historycznym teatrze telewizji pojawiają się wątki nawiązujące do religii czy mitologii. Oznacza to, że widowiska historyczne realizowane w ramach tego modelu mogą przedstawiać świat mityczny czy fantastyczny, uznawany zwyczajowo za fikcyjny, jako równoprawną składową świata historycznego postrzeganego tradycyjnie jako realny. (...)

W ramach filmowego historycznego spektaklu telewizji poszczególnym ujęciom czy scenom często towarzyszy muzyka słyszana spoza kadru bądź muzyka będąca strukturalnym elementem historycznej diegezy. Zazwyczaj jest to muzyka pochodząca z przedstawionej epoki lub na taką stylizowana. W spektaklu pełni ona funkcję znaczeniową (np. sugeruje grozę mających nastąpić wydarzeń), bądź ilustracyjną, czyli tła dla danego ujęcia czy sceny. (...)

Czas historycznego teatru telewizji w jego filmowej wersji również różni się od temporalności tradycyjnego spektaklu historycznego. Przede wszystkim mamy tu do czynienia z możliwością montażowego strukturalizowania czasu co pozwala na wprowadzanie różnych linearnych modalności i płaszczyzn czasowych, takich jak: czas teraźniejszy, czas przeszły, czas retrospektywny czy czas introspektywny.

Historyczny czas przedstawiony widowiska jest więc czasem wielowymiarowym, podzielnym, dającym się przeplatać, mieszać, cofać, zwalniać i przyspieszać. Wskaźnikami określonego porządku historycznego czasu przedstawionego mogą być werbalne sugestie postaci,

wygląd bohaterów i świata diegetycznego, sposób mówienia i zachowania bohaterów, rekwizyty, scenografia bądź umieszczone na ekranie napisy informujące o czasie i miejscu akcji. (...) napisy informujące o czasie i miejscu akcji. (...)

Piotr Witek, Andrzej Wajda jako historyk. Metodologiczne studium z historii wizualnej, Lublin, 2016, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie - Skłodowskiej, s. 516-517.

Ćwiczenie 1

1. Podkreśl i wyjaśnij niezrozumiałe dla Ciebie pojęcia. Skorzystaj z internetu.
Do jakiej dziedziny naukowej można przyporządkować wypisane terminy?
2. Jaki typ zdań dominuje w powyższym tekście?
3. Jaką funkcję językową pełni powyższy tekst?
4. Jak jest zbudowany tekst? Czy posiada wszystkie części tekstu naukowego?
5. Wypisz argumenty podjęte w rozwinięciu tekstu.

Centrum Kultury Filmowej im. Andrzeja Wajdy

Biuro

ul. Szpitalna 5/18
00-031 Warszawa

Studio U20

Al. Ujazdowskie 20
00-478 Warszawa

ckf@ckf.waw.pl
+48 518 640 875

[ckf.waw.pl]

Facebook: www.facebook.com/CentrumKulturyFilmowej

Instagram: www.instagram.com/ckf_im.andrzejawajdy

YouTube: www.youtube.com/c/CentrumKulturyFilmowejimAndrzejaWajdy

Linkedin: www.linkedin.com/company/centrum-kultury-filmowej-im-andrzeja-wajdy

Spotify: <https://open.spotify.com/user/wsb85x5614fuqtxfn12f0i0n>

Newsletter dla nauczycieli: <https://open.spotify.com/user/wsb85x5614fuqtxfn12f0i0n>